

A TEOLÓGIA (PATRISZTIKA)
ÉS A SKOLASZTIKA JELENTKEZÉSE
AZ ÁRPÁD-KORI MAGYARORSZÁGON

Az ezredik évben Magyarország a latin civilizációjú országok sorába lépett. A latin műveltségű országok e közössége földrajzi elhelyezkedést, társadalmi formát, műveltséget, vallást egybenézve magát így nevezte: *Christianitas*. De ha túltekintett e kor, elnevezésben kifejeződött konfesszionális önmagán, fel kellett mégis saját magában is fedeznie ősbibb névvel az *orbis Latinust*, a késő császárkori imperium két orbisa közül a nyugatit. Ilyen felismerés mutatkozott a latin kereszténységben akkor, amikor István és népe hozzá csatlakozott. E felismerés eredménye a *renovatio imperii*. Ez a *renovatio* a rómaiság megújításába foglalta bele a rómaivá lett kereszténység megerősítését, új népeknek a *Christianitas*ba befogadása által.¹ Az imperator III. Ottó, valamint nevelője és főtanácsadója, a pápa, II. Szilveszter² így fogadta be Istvánt ebbe az újfajta, megújuló rómaiságba.³

Szilveszter pápa — előzőleg Gerbert — az aurillaci bencés apátságából került a reimsi érseki iskola élére.⁴ A reimsi scholasticus érdeklődése azonban nem teológiai, még ha — tiszte szerint — a szent tudományt is tanította. Ugyanis arab és zsidó mesterektől megtanulta korszerűen, az antik quadriviumból az aritmetikát, geometriát, asztronómiát.⁵ Érdeklődésének e „matematikai tárgyak” csak egy részét képezték; jelentősebb, nagyobb részét igényelte magának abból Cicero. Marcus Tullius műveit szinte egészükben újramásoltatta. A cicerói szövegahagyományozás továbbvitelében Norden ezért tulajdonít Gerbertnek elsőrendű szerepet.⁶ A későbbi pápa cicerói életbölcseiséggel vigasztalja a bajban hozzá fordulót, de saját

¹ E. P. SCHRAMM: Kaiser, Rom und Renovatio. Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit, Darmstadt 1962, 152—157. — A történelmi helyzetet és a kortársi felfogást jól jellemzi III. Ottó intitultiója (1001. jan. 18): „...secundum voluntatem Jesu Christi Romanorum imperator augustus, *sanctarum ecclesiarum* devotissimus et fidelissimus *dilatator*.” Idézi SCHRAMM: i. m. 157.

² Uo. 296—297.

³ Uo. 153—154.

⁴ F. PICAUVET: Gerbert un pape philosophe. Paris 1897 — M. UHLIRZ: Studien zu Gerbert. Archiv für Urkundenforschung. 1930, 391—422. K. PIVEC: Die Briefsammlung Gerberts. MIÖG 1935, 15—74.

⁵ K. LANGOSCH: Überlieferungsgeschichte der mittellateinischen Literatur. Geschichte der Textüberlieferung I. Zürich 1964, 75. Gerbert műveinek és hatásának legújabb méltatása: „...der grösste französische Geist... seine antik-humanistische Begeisterung...”

⁶ „...cum *ratio morum dicendique ratio* a philosophia non separetur, cum studio bene vivendi semper coniunxi studium bene dicendi...” Idézi E. GILSON: L'humanisme médiéval. Les idées et les lettres. Paris 1932. 186. — Azt kell gondolni, hogy Gerbert számára a „bene vivere” forrása csak a bibliai tanítás, viszont a „bene dicere” normája csak az antikvitás és közelebről Cicero volt. A gondolat azonos a latin középkori kultúra alapfelfogásával.

magát is: „fluenta M. Tullii scienti praebebe, M. Tullius mediis se ingerit curis. . .”⁷ Ez az arab—héber műveltséggel ismerős, ciceroniánus, gallo-frank egyházi férfiú nevelte a szász II. Ottó és a görög hercegnő Theophana fiát, III. Ottót, a renovatio imperii imperatorát. Louis Havet, Percival Schramm, Etienne Gilson, Karl Langosch ezt az antikizáló műveltséget és politikát látja Gerbert szellemi konstitúciója lényegének. Az első ezredforduló pápája inkább a Nagy Károly-i klasszicisták — Alcuinus, Servatus Lupus, Paulus Diaconus és Johannes Scottus Eriugena — meg tanítványaik — Hrabanus Maurus, Walafriid Strabo — körébe illett volna.⁸

Igaz az is, hogy maga ez az Ottó-kori „renovatio” a Karoling-reform mint előzmény nélkül el sem képzelhető. Ámde a Karoling klasszicisták — kiket most említettem — kezében volt a kor egyházi tudása, a *teológia* is. Amint ők a középkor további századai számára az antik örökséget újra leírták, általuk jutott tovább az atyák teológiája, a *patrisztika* is. Ágoston, Ambrus, Jeromos, Leó, Gergely, Hilarius műveit egészükben újramásolták, és ezzel szöveghagyományuk lehetőségeit növelték.⁹ A patres teológiai szenátusába még két új atyát fogadtak be. Beda Venerabilis (az angolszász tudományosság atyja) volt az egyik.¹⁰ A másik egy bizonytalan azonosítású, VI. századi, görögül író szír szerző, akit az Areopagita Dionysiuszal, Pál apostol tanítványával vettek egynek.¹¹

A *klerikus kultúra* Karoling-kori megalapítói a „patrum auctoritas-t, a nagy nevekkal hitelesített teológiai tanítást nemcsak az atyák teljes hagyatékának másolatásával tették hozzáférhetővé. Pál diakónus Károly rendeletére összeállította a vasárnapok és nagyobb ünnepek perikópáihoz az autentikus magyarázatok, az atyák homíliáit és sermóit.¹² A *Homiliarium Carolinum* vagy *Homiliarium Gaudi Diaconi* egész Európában elterjedt, mert a latin klérus és szerzetesség az éjjeli zsoltosma olvasmányaiként használta szövegeit. Használhatóságát a liturgikus gyakorlat az egész középkoron át bizonyította, de még a XVI. század elején is kinyomtatták.¹³ Ez a jól összeállított patrisztikus szöveggyűjtemény az atyák teológiájának meglehetősen részét tette hozzáférhetővé, már ami abból az evangé-

⁷ Idézi L. HAVET: Cours élémentaire de métrique. 1893. 149 és SCHRAMM: i. m. 99.

⁸ „GERBERT war in der antiken Literatur ungewöhnlich belesen, suchte nach antiken Handschriften, sorgte für ihre Erhaltung, besonders von Ciceros Reden. . .” LANGOSCH: i. m. 76, majd így folytatja: „Gerbert war durch und durch Humanist und passte mehr zu Lupus von Ferrières und zur karolingischen Renaissance, als zum sächsischen Schrifttum des 10. Jh.”

⁹ Nagy Károly korának jelentőségéről a szöveghagyományozás sorsának alakulásában és a korábbi hagyományozás továbbadásának megerősítésében lásd: LANGOSCH: i. m. 42—76. — B. BISCHOFF: Biblioteche, Scuole e Letteratura nelle Città dell' alto medio evo. La città nell' alto medioevo. Spoleto 1959. 609—625. D. BULLOUGH, (trad. D. VAN MOPPÈS): Le siècle de Charlemagne, Paris 1967. 101—131.

¹⁰ LANGOSCH (i. m. 38—39) a teológiai művekről nem szól, ezekről részletesebben: Dictionnaire de théologie catholique. S. v. és Lexikon für Theologie und Kirche (a továbbiakban: LfThK)

¹¹ LfThK (BUCHBERGER) III. 334—336; esetleg Severus antiochiai pátriárkával azonos: IX. 508—510. pátriárkával azonos: IX. 508—510.

¹² Homiliarium Pauli Diaconi összeállítása 787—797: A. MANSER: LfThK V. 128—129.

¹³ A „Homiliae doctorum” címen 1513-ban Baselben (Frobenius) megjelent kiadást használtam (Egyetemi Könyvtár. Vet. 13/10), mely Clemens Flavius esztergom-szentistváni kanonoké és főszékese egyházi plébánosé volt.

liumexegézishez tartozott. A teológia azonban ekkor amúgy is — általános felfogás szerint — elsősorban *bibliamagyarázat* volt.¹⁴ És hogy a patrisztikus biblikus teológiai tanítás még inkább hozzáférhető legyen, az atyák véleményeit az egyes bibliai helyekről a IX. században *glosszaszerűen* egybegyűjtötte egy német szerzetes, aki talán Walafrid Strabóval (†849) lesz azonos. A szintén a középkor végéig ismert munka elnevezése — általános tekintélye miatt — *Glossa ordinaria*, sokszor csak *Glossa*.¹⁵

A *Homiliarium Carolinum* a frank-római, közelebbről lotaringiai és délnémet minták szerint kialakított honi liturgia, az *Usus Strigoniensis* alapkönyvei között is szerepel. Darabjai töredék formában sorozatosan kerülnek elő, szövegei pedig a középkor végi magyarországi liturgikus ususok könyveiben, sokszor ugyan erősen megrövidítve, de még megtalálhatók. A *Glossa ordinaria* hasonlóképpen jól használható kézikönyv volt. Egy, VIII. század első felében másolt kódexének töredékét legutóbb Timkovics Pálnak sikerült azonosítani.¹⁶

A latin atyák bibliamagyarázó teológiája a Karoling-reform jóvoltából jutott el tehát az Ottó kori kereszténységhez csatlakozó István országába és egyházaiba. Ezt a teológiát az exegézis foglalkoztatta elsősorban. A *teológiai spekulációk* szinte teljes kizárását mi sem bizonyítja jobban, mint egy eretnek bibliamagyarázó szerző bejutása a 800 körül másolt patrisztikus irodalomba. Ticonius volt ez, a donatista Apokalipszis-magyarázó. Műve néhány soros töredékben kezünkbe jutott. Az eredeti kódex a jelek szerint Esztergomból vagy Fehérvárról kerülhetett a XVI. századi menekülések idején Pozsonyba, majd a XVII. században a pozsonyi jezsuiták egyik könyvének kötetáblájára. Az *Apokalipszis-kommentár* a művet valamikor egészében tartalmazta.¹⁷ Ilyen volt egy szintén 800 körülre tehető, közép-olaszországi írásvidékről származó, Leó pápa beszédeit tartalmazó kódex, melynek egy töredéke az Egyetemi Könyvtár egyik ősnymtatványáról került le. Feltételezhetően az előbbivel azonos sorsú volt.¹⁸ A *Homiliarium* szerényebb, közvetett tradíciója mellett kialakult tehát a másik vonal, az *atyák közvetlen hagyományozása*. Az első magyar klerikusok még ezt a fogalmilag nem rendszeresítő, hanem inkább az antik auktormagyarázat módszereit a Bibliára alkalmazó,

¹⁴ A legfontosabb: H. de LUBAC: *Exégése médiévale*, I—IV. 1959—1964., különösen az I. kötet. — M. D. CHENU: *La Théologie au XII. siècle*. Paris 1957. — B. SMALLEY: *The Study of the Bible in the Middle Ages*. Oxford 1952. — C. SPICQ: *Esquisse d'une histoire de l'exégèse latine au Moyen Age*. Paris 1944.

¹⁵ Walafrid Strabo (808/809—849) Hrabanus Maurus tanítványa Fuldában, később Reichenauban bencés és apát. Munkái: MIGNE: *Patrologia Latina* (a továbbiakban: PL) 113—114. — K. BEYERLE: *Die Kultur der Reichenau* (1925—26) 92—108, 712—738, 760—772.

¹⁶ T. HAHN: *Tyconius Studien* (*Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche*). Leipzig 1900. 25—29. — G. BONNER: *Saint Bede in the Tradition of Western Apocalyptic Commentary*. Jarrow Lecture 1966, Newcastle upon Tyne, 1966.

¹⁷ MEZEY L.: *Egy karoling kódextöredék (Ticonius in Apocalypsin?) Magyar Könyvszemle* 92 (1976) 15—24. A töredék S. (Bp. Központi Papnevelő) Fr. I. m. 1) azonosítását cikkemben ugyan csak kérdőjellel mertem közölni, de alapos gyanúmat — még a cikk megjelenése előtt — a *Vetus Latina* (Beuron; NSZK) ny. igazgatója, P. Dr. BONIFACIUS FISCHER igazolta. A töredék tehát valóban Ticonius Apokalipszis-kommentárjából való.

¹⁸ Bp. Egyetemi Könyvtár. U. Fr. I. m. 4.

allegorikus és moralizáló, kevéssé dogmatikus teológiát kezdték elsajátítani. Megismerésének helye nem is kizárólag az iskola, hanem az egyházak *kórusa*, ahol ünnepélyes, klasszikus kadenciájú tónusban énekelt előadása talán még mélyebb hatást keltett.

A Biblia olvasásán és magyarázatán alapuló teologizálást lectio divinának mondotta e kor.¹⁹ Nem annyira intellektuális, mint inkább affektív propedeutika volt ez, mely a klerikusi és a monachus hivatásra egyaránt felkészített. Maga a studium a studium orationis, liturgia és meditáció. Ezért olvassuk a római San Paolo chiostrójának falán: „Hic studet, atque legit, monachorum coetus et orat. . .” Természetes is, hogy minderre a szerzetesnek több módja volt, mint a világban is szolgáló klerikusnak. Így érthető, hogy az „otium religiosorum” több írórt nevelt a kolostorok lakóiból, mint a „curae saeculares” által nyomott klerikusi élet. A teológia „schola Christi”, a bibliai tanítás tudomásulvétele, átélmélkedése, megvalósítása kérdés, disputa, okoskodás nélkül.²⁰ Ez a szelíd, kontemplatív teológiai nevelés meg is felelt a latin atyák által elindított hagyománynak, melytől jórészt távol állt a keleti atyák hellén filozófusi okoskodása.²¹ Ha tehát, ettől a tradíciótól eltérés mutatkozik, a filozófiát jobban ismerő, logikai fegyverekkel élni tudó görög teológiai hatással kell számolni. Példa erre már a Karoling mesterek egyike, Johannes Scottus Eriugena, († 858) akit merész teologizálása az eretnekesség gyanújába sodort.²² Példa lehet nálunk a velencei Gellért, aki ugyan a kor szokása, monasztikus neveltetése szerint biblikus téma tárgyalásával mutatja be teológusi képességeit (*Deliberatio super Canticum trium puerorum*).²³ Gellért mégis túllép a lectio divina megszabta határokon. Aki a meditáció és a spekuláció közötti mezsgyén átsegítette, ugyanaz volt, aki Eriugenát is túljuttatta Karoling kortársainak — mondhatnám — litteratori teológiáján: az Areopagita Dionysius, illetőleg az, akit ezzel a névvel illettek. Az eszközt is Eriugena adta Gellért kezébe a Corpus

¹⁹ J. ROUSSE: Lectio divina et lecture spirituelle. Dictionnaire de Spiritualité IX (1975), fasc. 59—60. Értelme, célja: „Eo intuitu sacris paginis insistamus ut beneficio lectionis Christum amplius cognoscamus, cognitum diligamus, dilectum teneamus. . .” Fülöp, Bonne Espérance (Vallonia) premontréi apátja: De disciplina clericorum. MIGNE: PL 203, 701.

²⁰ L. a 14. jegyzetben megadott irodalmat. Talán igen jól jellemzi ezt a teológiai gondolkodást Szent Bernátnak Ivo kardinálhoz Abélard ügyében írt levele (Ep. 193). Az új teológiai stíluson való megütközés jól mutatja a régi jellegzetességeit a bennük felnőtt, hozzájuk ragaszkodó gondolkodásban: „Transgreditur terminos quos posuerunt patres nostri: de fide, de sacramentis de sancta Trinitate disputans et scribens singula pro sua voluntate mutat, auget et minuit. In libris et in operibus suis ostendit se fabricatorem mendacii et cultorem perversorum dogmatum; haereticum se probans, non tam in errore, quam in pertinacia et defensione erroris. Homo est egrediens mensuram in sapientia verbi evacuans virtutem crucis Christi. . .” Sancti Bernardi Opera omnia. Ed. J. Mabillon. I. Paris 1839. 418.

²¹ H. v. CAMPENHAUSEN: Lateinische Kirchenväter. Stuttgart 1960. 9—11.

²² Eriugenáról M. CAPPUYNS munkája — Paris 1933 — ma is nélkülözhetetlen. L. még a Dictionnaire de théologie catholique-ot és a LfThK mindkét kiadását.

²³ Sokáig egyetlen — hibás — kiadás: S. Gerardi episcopi Chanadiensis, scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium opera et studio Ignatii comitis de Batthyán, Albo-Carolinae (Gyulafehérvár) 1790. Kritikai kiadás: Gerardi Moresenae Ecclesiae seu Csanadiensis Episcopi Deliberatio supra Hymnum trium puerorum. Edidit Gabriel Silaghi. Turnolti, 1978. (Corpus Christianorum 49.)

Dionysiacum fordításával. Az újplatonizmus egyik legerjedtebb keresztény népszerűsítése volt a *De coelesti hierarchia*, a *De ecclesiastica hierarchia* és a *De divinis nominibus*, a Pseudo-Areopagita három fő műve.²⁴ Ismertté 860 után váltak. Az első fordítást Hilduin Saint-Denis apátja készítette (827 után). Fordítása gyenge, de nem volt jobb Eriugenéé sem (858).²⁵ Mégis — mondja M. D. Chenu —, Eriugena képes volt a rossz dionysiusi szövegre felépíteni egy hatalmas platonista lételméletet és teológiát.²⁶ Gellért idáig nem vitte. De merete használni Dionysiuust, és ezért a három ifjú énekéről írt mű már több mint glosszázó, allegorizáló lectio divina: valójában teológiai spekuláció. Dionysius *Coelestis hierarchiájának* segítségével (a XII. fejezetig használta)²⁷ teológiai értelmezést és nemcsak egyszerű bibliai exegézist kísérelt meg. Dionysius stílusa is fogva tartotta, előadása ezért homályos, ködös. De olyan az Eriugena-féle fordítás is, amit használt, mert jobb nem volt. Eriugena különben maga is tisztában volt fordításának gyengéivel. Ezért ajánlja az előszóban, hogy aki valamit nem ért meg világosan fordításában, a görög eredetit vegye elő.²⁸ Mindenesetre egy XI. századi töredékünkön levő Dionysius-szöveghez (*De coel. hier. c. 13.*) fűzött magisztrális glossza az eriugenai „multificum”-ot Maximus Confessor *Scholionjára* hivatkozással „multorum vultuum”-ra javítja — helyesen: „Quod hic, graecus habet... polyprosopon...”²⁹ Dionysiuust a XI. században, mint az *István-legenda* kezdete bizonyítja, Hartvik is olvasta.³⁰ További útja Magyarországon a Corvinán át³¹

²⁴ A Corpus Dionysiacum fordításainak teljes konkordanciáját kiadta PH. CHEVALIER (OSB): *Dionysiaca*. I—II. Paris—Bruxelles 1937.

²⁵ A középkori Pseudo-Dionysius-fordításokról: M. GRABMANN: *Die mittelalterlichen lateinischen Übersetzungen der Schriften des Pseudo-Dionysius Areopagita*. Mittelalterliches Geistesleben. II. München, 449—468. — Hilduin fordítását felfedezte és kiadta G. THÉRY (OP): *Études Dionysiennes I.: Hilduin traducteur de Denys*. Paris 1932.

²⁶ M. D. CHENU: *Introduction à l'étude de St. Thomas d'Aquin*. Montréal—Paris 1950.

²⁷ Vö. SILAGHI: i. m. 85—93

²⁸ Johannes Scottus Eriugena 858 körül lett kész fordításával (GRABMANN: *Aus dem Geistesleben*. I. 453, uo. a görög eredetire utalás). — Eriugena magyarázata a Hierarchia coelestishez: MIGNE: PL. 122. — Szövegahagyományozás: M. MANITIUS: *Geschichte des lateinischen Literatur im Mittelalter*. 333. — Anastasius Bibliothecarius IV. János pápa idejében (640—642) fordította le Hitvalló Maximus (Confessor) kommentárját: MIGNE: PL 129, 739—741. — A Corpus Dionysiacumot I. Miklós (858—867) átvizsgáltatta a tanítás tisztasága szempontjából. Chartres-i Ivo Decretuma a XI. század végén az ortodoxia fő tekintélyei között sorolja fel: GRABMANN: i. m. I. 454. Uő idézi Johannes Sarracenus (XII. század) Dionysius Explanatiójának bevezetését: „Inter scriptores ecclesiasticos primum locum post apostolos Areopagita Dionisius sicut tempore ita etiam theologice sapientie doctrina et auctoritate possidere creditur...” (i. m. I. 459). Lehetséges, hogy ez a vélemény hatott a Sarracenus fordítását használó Aquinói Szent Tamásra.

²⁹ Bp. Egyetemi Könyvtár. U. Fr. I. m. 76.

³⁰ A *De coelesti hierarchia* initiuma: „Omne datum optissimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum. Sed et omnis a patre mota luminum processio in nos optime ac large proveniens, iterum ut unifica virtus restituens nos replet et convertit ad congregantis patris unitatem et deificam simplicitatem...” (GRABMANN: i. m. I. 467). — Hartvik: *Vita s. Stephani regis*: „Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum. Huius Patris datum optimum et donum perfectum in omnes large proveniens, quia nullum spernit, sed omnes homines vult ad veritatis agnitionem venire...” — Ezzel szemben a *Legenda maior*: „Omne datum optimum et omne

vezet Gosztanyi János győri püspökhöz, akinek Dionysius-ismeretét Jodocus Clichtoveus dicséri.³² A század végén, Nagyszombatban esztergomi kanonokok még olvasták.³³ Azután már eltűnik.

Az Álareopagita Dionysius egyik fő érdeme, hogy Platónt és a platonizmust akkor is képviselte, amikor műveit, a *Timaeust* kivéve, nem is ismerték.³⁴ De a platonizmus igazi konzerválója Ágoston. Helyesebben az újplatonizmusé, melyet Augustinus Aurelius egyenesen Platónnak tulajdonít.³⁵ Az egész középkorra is érvényes az, amit a Dionysiuszt is újra lefordító humanista Marsilio Ficino a *Theologia Platonica* előszavában mond, hogy „Aureliana fretus auctoritate” jutott el Platónhoz.³⁶ „Philosophorum summus”, állítja Platónról Eriugena,³⁷ „maximus philosophorum”, visszhangozza Pierre Abélard.³⁸ Augusztinizmus, platonizmus elválaszthatatlanok egymástól, vélték a középkorban és a reneszánszban egyaránt. Hozzájuk társul a Pseudo-Areopagita ismerete. E felfogás uralkodik a XII. században.³⁹ Vonzóerejét mutatja magyar klerikusok megjelenése 1100 után a laoni székesegyházi iskolában, ahol Abélard iskolatársai⁴⁰ tanítottak. Az ágostoni patrisztikai hagyomány a katedrális iskolákban még uralkodó. De már a szentenciákat, az atyák teológiai véleményeit egymás mellé helyező mesterével, Anzelmel szembe forduló Abélard elvében — „Sic et non” — a korai skolasztika jelentkezik.⁴¹ Laon neveltje, de Abélard híve Zacharias, a besançonai

donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum. Neque enim quippiam boni potest in rebus existentibus esse vel fieri absque beneficio gratis venientis miserationis Dei. . .” Tehát a bevezető bibliai idézet (Jakab, 1, 17.) túl a nagyobb legenda további egyezést nem mutat, Hartvik igen.

³¹ Cs CSAPODI: *The Corvinian Library. History and Stock.* Budapest 1973. 207—208; — Mindkét példány Ambrogio Traversari fordítását tartalmazza. Erről a fordításról I. GRABMANN: *Aus dem Geistesleben* I. 466—467.

³² Az *Elucidatorium ecclesiasticum* (Paris 1548.) 1515-ben kelt és Gosztanyi Jánoshoz intézett ajánlásában: „Audiuisti namque ex divino patre *Dionysio* (cuius *prae caeteros es studiosissimus*) scripturalia munera, sui in plura distributione nequaquam imminui. . .”

³³ Velikei György esztergomi custos és kanonok végrendeletében (1587. április 6): „Opera divi Hieronimi lego Matthiae Drascouith, oret pro refrigerio animae meae. Eidem lego *libros Dionysii Areopogitae aureos tres. . .*” Magyar Könyvszemle 1932/34. 47. — Velikei Györgyről és Draskovich Mátyásról I. KOLLÁNYI F.: *Esztergomi kanonokok, Esztergom 1900*, 102.

³⁴ R. KLIBANSKY: *The Continuity of the Platonic Tradition during the Middle-Ages*, London 1939. 127.

³⁵ H. MARROU: *Saint Augustin et l'augustinisme*, Paris 1955, 30—31.

³⁶ Marsilius Ficinus: *Theologia Platonica de immortalitate animorum. Prologus.* — Vö. G. SAITTA: *Marsilio Ficino e la Filosofia dell' Umanesimo* 2. Firenze 1943. — W. DRESS: *Die Mystik des Marsilio Ficino*, Berlin 1929, 10 skk. M. GRABMANN: *Der Einfluss des heiligen Augustinus auf die Verwertung und Bewertung der Antike im Mittelalter.* *Aus dem Geistesleben.* II. 1—24.

³⁷ Eriugena Kopasz Károlyhoz írt levelében a *Timaeusról* szólva: „Plato philosophorum summus.” *MIGNE: PL* 122, 728.

³⁸ *Introductio ad Theologiam.* *MIGNE: PL* 178, 1002.

³⁹ M. D. CHENU szerint: „*cet empire d'Augustin sur le XIIe siècle* est le travail du canoniste Yves de Chartres (†1115). . .” *Introduction à l'étude de St. Thomas d'Aquin.* Montréal—Paris 1950. 46.

⁴⁰ Zacharias Chrisopolitanusról részletesebben: L. MEZEY: *Les rapports intellectuels entre la France et la Hongrie des Árpáds. Recherches nouvelles* — *textes nouveaux.* *Acta Litteraria Acad. Scient. Hung.* 17 (1975) 328—329, 332—333.

⁴¹ B. GEYER: *Abaelard Peter.* *LfThK* (1929). I. 6 és 469.

iskola mestere, majd Laonban premontrai.⁴² *Monotesseronja*, a négy evangélium konkordanciájára felépülő dogmatikus és morális fejtegetés, az atyák és a magisterek véleményeire támaszkodik. Két, 1200 körüli kódextöredékéből következtethetünk magyarországi megjelenésére.⁴³ Az egyik töredék nagy terjedelmű, az egész mű csaknem egynegyedét tartalmazza. Glosszái a misztikus értelmezésre törekvést és kolostori használatát mutatják.⁴⁴ A premontrai szerzőt Magyarországon bizonyára magyar rendtársai ismertették meg.⁴⁵

A XII. századi augusztinizmus fő vonala a párizsi Szent Viktor kanonokrendi apátságán át vezet.⁴⁶ Hugó az iskola megalapítója;⁴⁷ Richard sajátos misztikájának kialakítója;⁴⁸ András az allegorizálást mellőző, tárgyilag értelmező biblikus irányzat szorgalmazója.⁴⁹ Kolostorukat a kor teológiai tudásának központjává tették. Hugó Ágoston követője volt, mondhatni, fenntartás nélkül. Augustinus gondolatát híven közvetítette, reguláját — melyre Hugó fogadalmat tett — megmagyarázta. De kommentálta az Areopagitát is, Saint-Denis apátjának, Sugernek kérésére.⁵⁰ A viktorinus szilárdította, korszerűsítette a teológia mint sapientia alapját, az *artest (Practica geometria, Grammatica, Epitome in Philosophiam és főként a Didascalicon)*⁵¹ Teológiai műve, a *De sacramentis christianae fidei* (1135—1140) szépen mutatja, hogy Ágoston, Dionysius, a platonista patrisztika már nem lehet meg az abélard-i dialektika nélkül. Ez már nem monasztikus, hanem kanonikális teológia, s ennek jegyében találkoznak a párizsi viktorinusok meg a

⁴² MEZEY: Les rapports ... 328.

⁴³ Bp. Egyetemi Könyvtár. U. Fr. I. m. 5, 180, 273, 278.

⁴⁴ Bp. Egyetemi Könyvtár. U. Fr. I. m. 5. „Mystice: Noli me tangere, noli manum negotiis maioribus adhibere, sed vade ad perfectiores...” Absalom v. St. Victor. GRABMANN, M., Geschichte der scholastischen Methode. II. 127. — LfThK (1929) I. 44. — MIGNE: PL 211, 8—294. Később a Moselvidéki Springersbach apátja.

⁴⁵ MEZEY: Les rapports ... 329. Az anyamonostor scriptoriuma és a generális káptalanok irodalmat terjesztő hatásáról: W. M. GRAUWEN: Over de functie der scriptoria. Analecta Praemonstratensia 52 (1976) 90—93.

⁴⁶ F. BONNARD: Histoire de l'abbaye de St. Victor, I. Paris 1904. 1—17. — CH. GIROUD: L'ordre des chanoines réguliers de St. Augustin et ses diverses formes de régime interne. Martigny 1961, 139—140. J. CHATILLON: La culture de l'école de St. Victor. Entretiens sur la Renaissance du XIIe siècle. Paris, 1968. 147—160.

⁴⁷ L. az 51. jegyzetét és POURRAT, H., La spiritualité Chrétienne. III. Le Moyen Age. Paris 1928. 158—179.

⁴⁸ POURRAT: i. m. 179—192. — Fő munkái: Benjamin major, de gratia contemplationis libri quinque. MIGNE: PL 96, 63 skk. és a Benjamin minor. Uo. 192 skk. — Aquinói Tamás és — talán az ő nyomán — Dante igen sokra tartotta: „Látsz még lobogni több tüzes fuvalmat, / Izidort, Bédát és ama Rikárdot, / kibek sok nem halandó eszme sarjadt.” Paradicsom. 10, 131—133.

⁴⁹ L. a 14. jegyzete és CHENU: Introduction. 41.

⁵⁰ LfThK V. 184—186. (A. LANDGRAF. — Dictionnaire de théologie catholique 7, 305—308, Überweg, Geschichte der Philosophie II. 709.

⁵¹ Hugo munkáit MIGNE: PL 175—177. kötetiben találjuk meg. — Jelentőségét méltatja M. GRABMANN: Geschichte der scholastischen Methode. II. 1923. 229 skk. — A szövegahagyományról I. K. LANGOSCH: Geschichte der Textüberlieferung. II. 132. — Mindmáig jó tájékoztatást ad A. LANDGRAF: LfThK V. (1933) 184—186. — Dictionnaire de théologie catholique. VII. 305—308, az addig megjelent irodalommal. A „De sacramentis christianae fidei” újabbban: B. BISCHOFF: Aus der Schule Hugos von St. Victor. Mittelalterliche Studien. II. Stuttgart 1966. 182—187.

laoni premontreiek. De ez a gondolkodásmód jellemzi Szent Viktor leányapátságának, Szent Genovévának iskoláját is abban az időben, amikor István volt az apát, és Godefridus volt a perjel.⁵² Ekkor tanultak ott III. Béla klerikusai⁵³ István apát nagy volt mint kanonista és mint az ars dictaminis mestere.⁵⁴ A perjel, Geoffroy, versben hirdette Ágoston dicséretét (*Praeconium Augustini*); a *Fons philosophiae*-ben a viktorinus dionysianus és platonista.⁵⁵ Végezetül neki köszönhetjük a *Mária-siralom* latinját: „Planctus ante nescia . . .”⁵⁶ Ez az augusztinizmus Magyarországra a kanonokszerzetesek közvetítésével és idejében jutott el. Emlékjele nem teológiai traktátus, hanem egy Ágoston tiszteletére szerzett kis himnusz, melyet Dreves egyedül a pálosok breviáriumból ismer.⁵⁷ Viszont a pálosok nem lévén kanonokok, nem az ő körükben keletkezett. Ágoston *Vallomásai*, az Énekek énekéből táplálkozó XII. századi misztika, a patrisztikus, szapienciális teológia végcélja, a boldogító színről színre látás cseng vissza e kis remekműben.

Flos cleri, norma praesulum
 Canonicorum speculum!
 Iam bonis regni frueris,
 Cum Salomonis pueris.
 Iam vides non per speculum
 Sed facie ad faciem,
 Summi regis accubitum
 Et illam dulcem requiem . . .

A viktorinus iskola hatósugarában jött létre a XII. századi Párizs két nagy teológiai alkotása, Petrus Lombardus *Libri Sententiarum*a és Petrus Comestor *Historia Scholasticája*. Lombardus műve régi tradíciót folytat. Az atyák véleményének összegyűjtése bibliai helyek értelmezéséről a *Glossa ordinaria* létrejöttéhez vezetett. Dogmatikai kérdésekre vonatkozó patrisztikai helyek egybefoglalása készítette, már a XI. század végén, a laoni Anzelmet a *Szentenciák könyve* létrehozására. Szentenciagyűjteményt a viktorinusok is alkottak.⁵⁸ Petrus Lombardus *IV libri Sententiarum*a azonban áttekinthetősége miatt valamennyit felülmúlta. Tekintélyét a IV. lateráni zsinat (1215) mintegy kanonizálta: „Nos autem sacro approbante concilio, credimus et confitemur cum Petro Lombardo . . .” — kezdődik a zsinat egyik dekrétuma. Nem is volt az „in sacra pagina” magiszterségre készülő teológus, akinek ne kellett volna bebizonyítania, hogy úgy

⁵² Hogy Godefridus a Szent Genovéva perjele volt István apát idejében, akinek III. Bélához intézett levele régóta ismert, kimutattam: *Leuveni jegyzetek az Ómagyar Mária-siralomról*, It 1971, 365.

⁵³ Uo., a korábbi irodalommal.

⁵⁴ *LfThK IX.* 107—108. — Mint kanonista W. PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*. II. Wien—München 1955. 305, 437. SCHULTE, I. 133—136.

⁵⁵ M. GRABMANN: *Mittelalterliches Geistesleben*. II. 319—321. — *LfThK IV.* 621—622; A. CHARMA könyve — Godefroid de Breteuil, *Fons Philosophiae*, Caen 1868 — nem volt számomra hozzáférhető.

⁵⁶ MEZEY: *Leuveni jegyzetek*. 363.

⁵⁷ DREVES—BLUME: *Analecta hymnica medii aevi*. 43, 86.

⁵⁸ M. CHOSSET: *La Somme des Sentences, oeuvre de Hugues de Montagne vers 1155*. Louvain 1923. — O. LOTTIN: *Revue Néoscholastique de Philosophie* 28 (1926) 284—302.

tudja kommentálni a Lombardot, mint a Bibliát.⁵⁹ (Ez a tekintély töretlenül fennállott a katolikus teológiában egészen a jezsuiták hatalomátvételéig. Oxfordban viszont még a XVIII. század derekán is Lombardot tanulták az anglikán teológusok.⁶⁰)

Lombardus biblikus kiegészítője a Troyes-i Péter. Petrus Comestor *Historia Scholasticája* a Biblia történeti könyveit foglalja össze teológiai használhatóságot tartva szem előtt, a profán történeti eseményeket pedig mint az üdvösségtörténet kísérő jelenségeit tárgyalja.⁶¹ Comestort a most vázolt fejlődést kevésbé ismerők le szokták becsülni. A középkori teológia olyan kiváló ismerői, mint B. Smalley, C. Spicq, M. D. Chenu⁶² a *Historia Scholasticát* a XII. századi teológia egyik fő művének tekintik. Örölnünk kell tehát, hogy egy olyan, viszonylag korai (XIII. század első fele) Comestor-kódexet is (jelenleg Oxfordban) ismerünk, melynek magyarországi használatát tizenkét egykorú magyar glossza bizonyítja.⁶³ És mert Comestor is viktorinus kanonok volt, a magyar szavakkal értelmező hazai scholarum magister azon a körön belül talált helyet, melyet Ágoston tekintélye vont a kor teológiája köré. Az ágostoni szellem leghitelesebb, legjobb közvetítése *Vallomásainak* tizenhárom könyve volt és marad. Néhány soros töredék ugyan, de egy XIII. század első feléből való, a Comestor-kódexszel nagyjából egyidős *Confessiones* Magyarországon ismert, olvasott és hallott voltáról tanúskodik.⁶⁴

Ennek a teológiának, ennek az augusztinizmusnak középpontja Párizs. A város a XIII. században új epithetonnal gazdagodik: *mater studiorum*. Mert ez a város a stúdiumot a módszeres, fáradságos, sok lemondással járó tanulást szülte Európára számára.

A jogot és kötelezettséget, hogy a stúdiumok anyja legyen, Párizs azzal szerezte meg és azért vállalta, mert egy, a IX. században keletkezett vélemény szerint az Areopagitával azonosított Dionysius Párizs püspöke volt. Ebből pedig a 881—887 között író Sankt-Gallen-i krónika szerint: „[Dionysii] doctrina in tantum fructificavit, ut *moderni Galli sive Franci antiquis Romanis et Atheniensibus aequarentur*.”⁶⁵ Ezzel a *translatio imperii* mintájára lassanként megfogalmazódott a *translatio studii ad Francos* tétele. Az írországi Tamás, Aquinói Tamás párizsi mestere szerint

⁵⁹ Idézi CHENU: Introduction. 45.

⁶⁰ J. DE GHELLINCK: Pierre Lombard. Dictionnaire de théologie catholique. II. col. 1941—2019. — D. KNOWLES: Le Moyen Age. Nouvelle Histoire de l'Église, II. Paris 1968. 288—289.

⁶¹ MIGNE: PL 198, col. 1054: „a cosmographia Moysi inchoans, rivulum historicum deduxit usque ad ascensionem Salvatoris. . . de historiis quoque ethnicorum quaedam incidentia pro ratione temporum inseruit. . .”

⁶² L. 14. jegyzet. „il importe de situer plus largement qu'on le fait le rôle et le crédit de l'histoire de Pierre le Mangeur, qui, face à la discontinuité des gloses et à la systématisation du Lombard, représentait dans l'enseignement l'histoire sainte avec ses ressources propres consciemment recherchées depuis André de St. Victor.” CHENU 41.

⁶³ Oxford, Bodleiana, Lyell. 70. mikrofilmje csak e cikk leadásakor jutott el hozzám, tanulmányozásához éppen csak hozzákezdhettem. Azóta I. Magyar Nyelv 1982.

⁶⁴ Bp. Egyetemi Könyvtár. U. Fr. I. m. 4.

⁶⁵ Chron. Sangallen. (884—887) Monumenta Germaniae Historica Scriptores (PERTZ)2, 729 (731)

Dionysius és Párizs képviseli a transitus hellenismi ad Christianismum oly fontos tényét.⁶⁶ Ezért Párizs az új Athén, és ezért lett a város mater studiorum, és ez a stúdium az Egyetem.

A *transitus hellenismi*, ami Platónt, helyesebben Ágoston és Dionysius újplatonizmusát illeti, mint láttuk, teljesnek volt mondható. De a hellén gondolkodást Platón nem egyedül képviselte. Arisztotelész, a tanítvány állt mellette. A Stagiritát azonban a mater studiorum már *nem* fogadta be oly könnyen.⁶⁷ A platonizmus a patres, mint később a humanisták számára, a kereszténységgel könnyen összeegyeztethető filozófia. *Nem így Arisztotelész rendszere.* Nincs abban hely a teremtés számára, a világ örökkévaló. Determinizmust hirdet a filozófus, mely kizárja a gondviselő Istent. Az ember az anyaghoz van kötve, s azzal együtt veszik el.⁶⁸ Ez az egész, a keresztény számára elfogadhatatlan rendszer az arabok és zsidók megfogalmazásában és magyarázataival vált ismertté.⁶⁹ Arisztotelésszel együtt tűnt fel Avicenna, Averroes és Rabbi Moyses, azaz Maimonidész. A párizsi mesterek és a tanulók céhe, az universitas magistrorum et scholarium Parisiis studentium 1210-ben egyértelműen dönt: „nec libri Aristotelis, nec commenta legantur.”⁷⁰ A pogányok bölcsessége azonban már túlságosan ismert volt ahhoz, hogy ezt a felfogást végérvényesnek lehetett volna tekinteni. IX. Gergely, aki 1231-ben valóban megteremti a párizsi egyetemet, óvatosságot ajánl: „ne utile per inutile vitietur. . .”⁷¹ Ágoston teológiai tekintélye ugyan csorbíthatlan, de Albert és tanítványa, Tamás megállapítja, hogy „naturas nescivit”.⁷² Ugyanezért 1240-ben a párizsi Szent Jakab-kolostorban a domonkosok⁷³ elkezdik olvasni és magyarázni a Stagirita fizikáját és metafizikáját.

⁶⁶ A translatio studii témájához: „transitus hellenismi ad Christianismum. . .” Thomas a Hiberniáról: M. GRABMANN: Magister Thomas von Hibernia. Der Jugendlehrer des Hl. Thomas von Aquin. Mittelalterliches Geistesleben. I. München 1926. 249—265. — CHENU: Introduction. 22. — Uo. Alcuin gondolata: „scientia vitaeque preclarus qui et sapientiae studium de Roma Parisius transtulit, quod illuc quondam e Graecia translatum fuerat a Romanis . . .” (23. 173. j.)

⁶⁷ CHENU: Introduction. 29.

⁶⁸ „. . . pas de création, un monde éternel livré au déterminisme, sans qu'un Dieu provident en connaisse les contingences, un homme lié à la matière et avec elle mortel. . .” CHENU: Introduction. 31.

⁶⁹ „. . . les Chrétiens se trouvent devant un bloc philosophique ou le péripatétisme historique est comme enveloppé de philosophie arabe.” CHENU: Introduction. 33. — M. GRABMANN Aristoteles im 12. Jahrhundert. Mittelalterliches Geistesleben. III. München 1956. 64—127. — GRABMANN másik tanulmányához, mely az Arisztotelészt eltöltő pápai rendelkezésekkel foglalkozik — I divieti ecclesiastici di Aristotele sotto Innocenzo III. e Gregorio IX. Roma 1941 —, nem tudtam hozzájutni. — „Non regnat spiritus Christi, ubi dominatur spiritus Aristotelis.” Absalon de Saint-Victor (†1203): MIGNE: PL 211, 37. — CHENU: Introduction. 31.

⁷⁰ Idézi CHENU: Introduction. 29. — A toulouse-i magiszterek 1229-ben közhírré teszik, hogy: „. . . libros naturales qui fuerunt Parisiis prohibiti, poterunt illic audire, qui volunt nature sinum medullitus perscrutari.” CHENU: i. m. 29.

⁷¹ Uo. 32.

⁷² M. GRABMANN: Aristoteles im Werturteil des Mittelalters. Mittelalterliches Geistesleben. II. 63—102;

⁷³ Tamás 1252-ben kezdte Arisztotelész magyarázását a De anima fölötti előadásával, vö. CHENU: Introduction. 32, 40.

Erthető, hiszen a prédikáló szerzet az új értelmiséghez tartozik. Szervezetében a céhek és városok formálódásának példáját követi. A gondolkozás is mesterség. Tudni kell a módját, a technikáját.⁷⁴ Ezt a technikát pedig Arisztotelészől jobban meg lehetett tanulni, mint Platónról. Arisztotelész a *Peri hermeneias*-ban, az *Analyticorum libri*-ben eszköztárat bocsát rendelkezésre. Eszközeinek kipróbálását azonban a fizikában és a metafizikában mutatja meg. Ennek a gondolkozástechnikának az átvételében különböznek a Schola magisterei a patrestől, kiket tekintélyben nem is érhetnek el.⁷⁵ *Ez a különbség patrisztika és skolasztika között*, mert tartalmilag a kettő nem különbözik. Tartalmilag nincs különböző patrisztikus és skolasztikus teológia. És *nem teljes a szakítás a platonizmussal, Ágostonnal, Dionysiuszal sem*. Kölnben a fiatal Aquinói Albertus Magnus Dionysius-előadását hallgatja. Később ő is kommentálja a *De divinis nominibus*⁷⁶ s a *Summában* ezerhétszáznál többször idézi az Areopagitát, Ágostont pedig szinte megszámlálhatatlanul sokszor. De túl az idézésen a teológiai *gondolkodásbeli hűség* az, ami Tamást az Ágoston nevével jelzett tradícióhoz fűzi. Leginkább kitűnik ez a *Quaestiones de Veritate* lényegében ismeretelméleti tárgyalásából, amit teljesen az ágostoni felismerésekkel egyezően alakít.⁷⁷ A skolasztikus teologizálásra felkészüléshez az artes auktort olvasó alapjai nem elegendők. Az arisztotelista propedeutika pedig robusztus értelmet fejleszt ki. Így látta már Geoffroi Vinsauf Párizs és Orléans szerepét: „Parisius dispensat in artibus illos panes, unde cibant robustos. Aurelianus educat in cunis auctorum tenellos...”⁷⁸

Hosszú utat kellett Európának idáig megtenni. Hosszú utat jártak végig a *magyarok* is, míg a ciceroniánus pápa által elindítva Párizsban Tamás és társa, Petrus de Tarantasia lába elé ültek. Mert ezt tették. Adatok bizonyítják ezt magyar domonkosok párizsi iskolázásáról, akkor, amikor az Aquinói és a Tarantasiai a Szent Jakab studium generaléjában tanítottak.⁷⁹ Bizonyítják ezt kódextöredékek, melyek a „*naturales libri*” közül a metafizika kommentárját tartalmazzák Tamástól *Reportatum* formájában.⁸⁰ A régebbi *Physica*-fordítást pedig — úgy látszik — hazai lector glossázta.⁸¹ A *Metaphysica* első könyvének kommentárja

⁷⁴ CHENU: Introduction. 38, 43. — L. még J. LE GOFF (Les intellectuels au moyen âge. Paris 1957. 74): „Le XIIIe siècle est le siècle des universités parce qu’il est le siècle des corporations...” — Vö. CHENU (i. h.) „...ordo praedicatorum ou vieil édifice regulier est transformé selon les constitutions et des corporations...”

⁷⁵ „L’école existe dans l’Église au dessous des Pères dans la foi...” CHENU: Introduction. 18—19.

⁷⁶ CHENU: Introduction 38.

⁷⁷ „Thomas in der Gestaltung seiner Ideenlehre von der augustinischen Quaestio de Ideis ausgiebigen Gebrauch macht...” M. GRABMANN: Des heiligen Augustinus Quaestio de ideis (De diversis quaestionibus LXXXIII. Qu. 46.) in inhaltlicher Bedeutung und mittelalterlicher Weiterwirkung. Mittelalterliches Geistesleben. II. 30—34.

⁷⁸ E. FARAL: Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècles. Paris 1923. — „... sept arts docile instrument de la lecture biblique cédaient sous la croissance d’une philosophie dont les présentations ne pouvaient plus s’enclorre dans la dialectique...” CHENU: Introduction. 19.

⁷⁹ MEZEY: Les rapports ... 331.

⁸⁰ Uo. 330.

⁸¹ Uo.

nemrégiben került a kezünkbe.⁸² Vele együtt — Körmeny Kinga figyelmisségéből —, úgy látszik, a *Tractatus de spiritualibus creaturis*.⁸³ A *Summa Theologica* I. részének 83. és 84. quaestióját tartalmazó töredék talán két éve ismeretes.⁸⁴ A *Summa* II. része első felének (Prima Secundae) első négy quaestiója (De beatitudine) és Petrus de Tarantasia *Sententia*-kommentárja az Egyetemi Könyvtár 38. kódexében maradt meg. A könyv az 1300-as évek elején a sárospataki domonkosoknál volt.⁸⁵ Az új teológia már szélesebb klerikusi körökben válhatott ismertté, mert a fráterek konventjeiben a lectorok nyilvános előadásokat tartottak, „publice legebant”.⁸⁶ A felsőfokú oktatási program új alapját, a libri naturalest — ezt a váradi káptalan statútumaiból tudjuk — a magyar székesegyházi iskolázás is elfogadta.⁸⁷

A stúdium további magyarországi sorsát ez alkalommal már nem adhatom elő részletesen. Röviden csak annyit erről, hogy nem a domonkosok által kijelölt úton haladt előre. A magyar dominikánus tartományt túlságosan lekötötte a boszniai, majd a kun misszió.⁸⁸ S ami még igen lényeges, a fráterek nagyon költséges külföldi iskolázását a konventjeiket eltartó városok tehető lakói fedezték. A magyar városiasodás pedig ehhez gyenge volt. Nem is adott a Provincia Hungariae a XV. századig dominikánus magisztert sem. Az első magyar „magister in sacra pagina” Párizs egyetemén az ágostonos remete, Sándor lesz 1300-ban. S az őt követő első teológiai mesterek is ágostonosok.⁸⁹

Ágoston tehát legyőzte Magyarországon a szinte vetélytárrsá lett tanítványt? XIII. század végi skolasztikus — részben tamási — szövegemlékeink viszonylag nagy száma egy ilyen véleménynek ellentmond. Az ágostonos teológusok előtérbe nyomulása inkább arra mutat, hogy nálunk Ágoston Tamást — miként Alberto da Brescia látomásában — maga mellé állította.⁹⁰ Magyarországon ez így értelmezhető. Nálunk a Schola tanítását egyedülálló tekintéllyel terjesztő egyetem — tartósan — nem tudott létrejönni. Tehát a magyar katedrális iskolákban a XII. század vége óta erős augusztinizmus Tamásban és a skolasztikában az atyáktól örökölt teológiai tanítás korszerű továbbvivőjét látta. Végül is, a magyar középkor

⁸² Esztergomi eredetét a káptalani levéltári jelzet bizonyítja: Caps. 21. Eccl. fasc. 1. n. 11.

⁸³ Uo. Caps. 1. Eccl. fasc. 2. n. 10. Mindkettő az 1566. évi iratok borítására szolgált.

⁸⁴ MEZEY: Les rapports ... 331.

⁸⁵ MEZEY L.: Codices latini biblioth. Univ. Budapestin. Budapest 1961. 54—55.

⁸⁶ A. WALZ: Compendium Historiae Ordinis Ff. Praedicatorum. Roma 1930. 130.

⁸⁷ BUNYITAY V.: A váradi káptalan legrégebbi statútumai. Nagyvárad 1886. 91 (de lectore).

⁸⁸ Erről és a magyar domonkos tartománynak a hazai történelmi és társadalmi viszonyok következtében bekövetkezett elerőtlenedéséről Deákság és Európa című könyvemben írtam: 166—174.

⁸⁹ A. GABRIEL: Alexandre de Hongrie. Maître régent à la Sorbonne médiévale. Archivum Philologicum 65 (1941). Klny. — UDVARDY J.: Etienne de l'Île (†1382) Ermite de St. Augustin, archevêque de Kalotcha (Hongrie). Augustiniana 6 (1956) 322—335.

⁹⁰ Alberto látomásáról: M. GRABMANN: Die italienische Thomistenschule ... Mittelalterliches Geistesleben. II. 388. — Breviarium S. Ordinis Praedicatorum. Resp. „Sertum gestans cum torque duplici ...” in Festo S. Thomae.

Ágostonban és Tamásban egyaránt minden tudomány alapaspirációjának komolyan vételét tisztelhetette. Ágoston ezt az alapvető belső viszonyulást még így fogalmazta meg: „Quid desiderat anima magis quam veritatem?”⁹¹ Tamás pedig, a schola magisteréhez illetően így: „Studium philosophiae non est ad hoc, quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum...”⁹²

⁹¹ Soliloquia 1, 10 (17). MIGNE: PL 32, 878. — „Sapientia est contemplatio veritatis”: De sermone Domini in monte. MIGNE: PL 34, 1234.

⁹² S. Thomas: In librum primum De caelo et mundo, 1, 22. — CHENU: Introduction. 25.